

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ГЕЛЬВЕТІКА»

ISSN 2786-9113 (Online)

ISSN 2786-9105 (Print)

ПРИРОДНИЧА ОСВІТА ТА НАУКА

Випуск 2, 2023



Видавничий дім
«Гельветика»
2023

УДК 50(37)

Головний редактор: Грицай Наталія Богданівна, доктор педагогічних наук, професор, Рівненський державний гуманітарний університет

Члени редакційної колегії:

Бєлікова Наталія Олександрівна, доктор педагогічних наук, професор, Волинський національний університет імені Лесі Українки

Войтович Оксана Петрівна, доктор педагогічних наук, професор, Рівненський державний гуманітарний університет

Володимирець Віталій Олександрович, кандидат біологічних наук, доцент, Національний університет водного господарства та природокористування

Волошанська Світлана Ярославівна, кандидат біологічних наук, доцент, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Гапон Світлана Василівна, доктор біологічних наук, професор, Полтавський державний аграрний університет

Гойванович Наталія Костянтинівна, кандидат біологічних наук, доцент, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Дмитроца Олена Романівна, кандидат біологічних наук, доцент, Волинський національний університет імені Лесі Українки

Іванців Василь Володимирович, кандидат історичних наук, доцент, Луцький національний технічний університет

Калько Андрій Дмитрович, доктор географічних наук, професор, Національний університет водного господарства та природокористування, Рівненський технічний коледж НУВГП

Кіндрат Вадим Кирилович, кандидат педагогічних наук, доцент, Рівненський державний гуманітарний університет

Кірвель Іван Йосипович (Kirvel Ivan), доктор географічних наук, професор, Поморський університет в Слупську, Польща

Коржик Ольга Василівна, кандидат біологічних наук, Волинський національний університет імені Лесі Українки

Лико Сергій Михайлович, кандидат сільськогосподарських наук, професор, Рівненський державний гуманітарний університет

Лисиця Андрій Валерійович, доктор біологічних наук, професор, Рівненський державний гуманітарний університет

Мартинюк Віталій Олексійович, кандидат географічних наук, доцент, Рівненський державний гуманітарний університет

Мельник Віра Йосипівна, кандидат географічних наук, професор, Рівненський державний гуманітарний університет

Ольшанський Ігор Григорович, кандидат біологічних наук, Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України

Онїпко Валентина Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор, Полтавський державний аграрний університет

Радослав Мушкеґа (Radoslaw Muszkieta), доктор педагогічних наук, професор, Університет Миколи Коперника в Торуні, Польща

Сачук Роман Миколайович, доктор ветеринарних наук, старший дослідник, Рівненський державний гуманітарний університет

Сяська Інна Олексіївна, доктор педагогічних наук, доцент, Рівненський державний гуманітарний університет

Федонюк Віталіна Володимирівна, кандидат географічних наук, доцент, Луцький національний технічний університет

Шейрене Вайда (Šeiriėnė Vaida), доктор філософії (природничі науки), старший науковий співробітник, Центр природничих досліджень Інституту геології та географії, Вільнюс, Литва

Засновано у 2022 році. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: серія КВ № 25323-15263Р від 02.11.2022.

Періодичність видання: 6 разів на рік.

Затверджено до друку та поширення через мережу інтернет відповідно до рішення Вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету (протокол від 28.09.2023 р. № 10).

Матеріали друкуються мовою оригіналу. Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє точку зору авторів публікацій.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Офіційний сайт видання:
<https://journals.rshu.rivne.ua/index.php/natural>

ЗМІСТ

ПРИРОДНИЧА ОСВІТА**Освітні науки***Войтович О. П.*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ХІМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ДЛЯ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ ПРЕДМЕТІВ.....5

Костолович М. І.

ТОПОНІМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В СУЧАСНІЙ ГЕОГРАФІЧНІЙ ОСВІТІ.....12

Романишина Н. В.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ШКІЛЬНОГО КУРСУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ФОРМУВАННІ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ.....18

Трохимчук І. М.

ДОСЛІДНИЦТВО ЯК ЗАСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ФОРМУВАННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ВИХОВАНOSTІ УЧНІВ.....25

Фізична культура і спорт*Галатюк М. Ю., Кіндрат В. К.*

ЗМІСТ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ.....30

Кришко С. Ю., Жара Г. І.

ВПЛИВ СТРЕСУ НА ПСИХОЛОГІЧНУ ПІДГОТОВКУ СПОРТСМЕНІВ.....36

Jakub Fiolek, Radosław Muszkieta, Pavlo Kindrat

CHARAKTERYSTYKA WYBRANYCH KONTUZJI WYSTĘPUJĄCYCH WŚRÓD ZAWODNIKÓW UPRAWIAJĄCYCH PIŁKĘ SIATKOWĄ.....41

ПРИРОДНИЧІ НАУКИ**Біологія і біохімія***Луценко О. І.*

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ГЕМОДИНАМІКИ ТА ЇЇ ХВИЛЬОВИХ ПРОЯВІВ У ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ.....48

Романюк В. Л., Рудь О. Г., Кирильчук О. О.

ВПЛИВ АКТИВНОСТІ ЩИТОПОДІБНОЇ ЗАЛОЗИ НА ФІЗИЧНЕ І ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ. . 55

*Шапран Ю. П., Довгопола Л. І.*ЩІЛЬНІСТЬ І ВІКОВА СТРУКТУРА ПОПУЛЯЦІЙ *ADONIS VERNALIS L.* НА СТЕПОВИХ ДІЛЯНКАХ ПЕРЕЯСЛАВЩИНИ.....61**Екологія***Іванців О. Я., Іванців В. В.*

СУЧАСНИЙ СТАН БОТАНІЧНОЇ ПАМ'ЯТКИ ПРИРОДИ МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ «ДУБОВИЙ ГАЙ» (УКРАЇНА).....68

Коренева І. М.

ДОСЛІДЖЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ САМООЧИЩЕННЯ ВОДИ РІЧКИ ЕСМАНЬ У МЕЖАХ МІСТА ГЛУХІВ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ УКРАЇНИ77

Мельник В. Й.

ЕКОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПИТНОГО ВОДОПОСТАЧАННЯ МІСТА РІВНЕ.....84

Географія*Басюк Т. О., Калько А. Д.*

ГІДРОЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН БАСЕЙНУ РІЧКИ ЗДВИЖ І ШЛЯХИ ЙОГО ОПТИМІЗАЦІЇ.....91

Іванов Є. А., Пилипович О. В., Терновецька Х. В.

ОЦІНКА ЯКОСТІ ВОДИ У РІЧЦІ ЗУБРА В МЕЖАХ МІСТА ЛЬВІВ.....97

Яроменко О. В.

ГЕОЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ).....102

CONTENTS

NATURAL SCIENCES EDUCATION

Educational sciences

Voitovych O. P.

FEATURES OF THE USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES
IN THE PROCESS OF TEACHING CHEMICAL DISCIPLINES FOR FUTURE TEACHERS
OF NATURAL SCIENCE 5

Kostolovych M. I.

TOPONYMIC RESEARCH IN THE PRESENT GEOGRAPHICAL EDUCATION.....12

Romanyshyna N. V.

PEDAGOGICAL POTENTIAL OF THE SCHOOL COURSE OF UKRAINIAN LITERATURE
IN THE FORMATION OF MATHEMATICAL COMPETENCE.....18

Trohymchuk I. M.

RESEARCH AS A MEANS OF ORGANIZING THE EDUCATIONAL PROCESS IN THE FORMATION
OF STUDENTS' ENVIRONMENTAL EDUCATION.....25

Physical culture and sports

Halatiuk M. Yu., Kindrat V. K.

THE CONTENT OF THE CULTURE OF HEALTH IN VOCATIONAL TRAINING
OF FUTURE SPECIALISTS IN PHYSICAL CULTURE AND SPORTS..... 30

Kryshko S. Yu., Zhara H. I.

THE IMPACT OF STRESS ON THE PSYCHOLOGICAL TRAINING OF ATHLETES..... 36

Jakub Fijolek, Radoslaw Muszkiet, Pavlo Kindrat

CHARACTERISTICS OF SELECTED INJURIES OCCURRING AMONG VOLLEYBALL PLAYERS.....41

NATURAL SCIENCES RESEARCH

Biology and biochemistry

Lutsenko O. I.

COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF FUNCTIONING OF CENTRAL HEMODYNAMICS
AND ITS WAVE MANIFESTATIONS IN WOMEN AND MEN..... 48

Romaniuk V. L., Rud O. H., Kyrilchuk O. O.

IMPACT OF THYROID ACTIVITY AND HUMAN PHYSICAL AND MENTAL HEALTH..... 55

Shapran Yu. P., Dohopola L. I.

DENSITY AND AGE STRUCTURE OF POPULATIONS OF *ADONIS VERNALIS L.*
IN THE STEPPE AREAS OF PERYEASLAVSHYNY.....61

Ecology

Ivantsiv O. Ya., Ivantsiv V. V.

THE CURRENT STATE OF THE BOTANICAL NATURAL MONUMENT OF LOCAL IMPORTANCE
"OAK GROVE" (UKRAINE).....68

Koreneva I. M.

STUDY OF THE POSSIBILITIES OF SELF-PURIFICATION OF THE WATER OF THE ESMAN
RIVER IN THE BOUNDARIES OF GLUHIV, SUMY REGION, UKRAINE.....77

Melnyk V. Y.

ECOLOGICAL ASPECT OF DRINKING WATER SUPPLY IN THE CITY OF RIVNE..... 84

Geography

Basiuk T. O., Kalko A. D.

HYDRO-ECOLOGICAL STATE OF THE ZDVIZH RIVER BASIN AND THE WAYS
OF ITS OPTIMIZATION..... 91

Ivanov Ye. A., Pylypovych O. V., Ternovetska Kh. V.

HYDROECOLOGICAL ANALYSIS OF THE ZUBRA RIVER WITHIN THE CITY LVIV..... 97

Yaromenko O. V.

GEOECOLOGICAL PROBLEMS OF THE REGION (ON THE EXAMPLE OF THE RIVNE REGION)...102

DOI 10.32782/NSER/2023-2-2
УДК [91:37]:[81'373.2:001.8]

ТОПОНІМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В СУЧАСНІЙ ГЕОГРАФІЧНІЙ ОСВІТІ

Костолович Марія Ігорівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри екології, географії та хімії
Рівненського державного гуманітарного університету
ORCID ID: 0000-0002-0890-5336

У статті обґрунтовано актуальність топонімічних досліджень в сучасній шкільній географічній освіті. Розкрито сутність, об'єктно-предметне поле та завдання топонімії. Акцентовано увагу на функціях географічних назв (номінативна, інформаційна, культурно-історична, естетична). Представлено основні класи топонімів за категоріями географічних об'єктів.

Зазначено, що топоніми є своєрідними пам'ятками історії та культури, мають значний культурний й ідеологічний вплив на формування світогляду учнів. Вивчення топонімічних територіальних систем розкриває культурологічні, краєзнавчі аспекти суспільного життя, що значно розширює уявлення учнів про історичний, географічний, політичний простір, і є важливим чинником становлення національної ідентичності. Наголошується на проблемі відновлення історичних назв географічних об'єктів, подолання агресивного втручання у топонімію України.

Залучення учнів до топонімічного пізнання шляхом топонімічних досліджень розглядається як складова освітнього процесу, що безпосередньо впливає на зміст і характер навчання географії, як ефективний засіб творчого розвитку, самореалізації учнів та підвищення їхньої географічної культури.

Аналіз навчальних програм з географії (5–9 класи) засвідчує впровадження елементів топоніміки в освітній процес. Важливе значення у формуванні топонімічних знань мають курси «Україна у світі: природа, населення» (8 клас), «Україна і світове господарство» (9 клас). Змістова складова уможливорює використання топонімічної інформації та проведення різноаспектних краєзнавчих розвідок. Однак, зв'язок географії з топонімікою часто залишається поза увагою. Розкривають можливості для топонімічних досліджень робота туристсько-краєзнавчих гуртків, студій, авторських творчих лабораторій, майстерень; науково-дослідницька робота; ініціація проєктів, практична їх реалізація. У цьому зв'язку окреслено основні етапи проведення топонімічних досліджень, збору топонімічної інформації, методи дослідження. Визначено основні напрями навчально-методичного супроводу топонімічних досліджень географічного змісту: розроблення методичних рекомендацій з основ топоніміки, дидактичних матеріалів, авторських програм, створення посібників, надання інформаційної та методичної допомоги вчителям, використання групових та індивідуальних форм роботи.

Ключові слова: топоніміка, топонімічні дослідження, топоніми (географічні назви), методика топонімічних досліджень, дослідницька діяльність.

Kostolovych M. I. Toponymic research in the present geographical education

The article substantiates the relevance of toponymic research in modern school geography education. The essence, object-subject field and task of toponymy are revealed. Attention is focused on the functions of geographical names (nominative, informative, cultural-historical, aesthetic). The main classes of toponyms by categories of geographical objects are presented.

It is noted that toponyms are unique monuments of history and culture, have a significant cultural and ideological influence on the formation of the worldview of students. The study of toponymic territorial systems reveals culturological, local history aspects of social life, which significantly expands students' understanding of historical, geographical, and political space, and is an important factor in the formation of national identity. Emphasis is placed on the problem of restoring the historical names of geographical objects, overcoming aggressive interference in the toponymy of Ukraine.

We consider the involvement of students in toponymic knowledge through toponymic research as a component of the educational process, which directly affects the content and character of geography education, as an effective means of creative development, self-realization of students and improvement of their geographical culture.

The analysis of geography curricula (grades 5–9) confirms the introduction of elements of toponymy into the educational process. The courses «Ukraine in the world: nature, population» (8th grade), «Ukraine and the world economy» (9th grade) are important in the formation of toponymic knowledge. The content component makes it possible to use toponymic information and carry out multi-faceted local studies. However, the connection between geography and toponymy is often overlooked. The work of local history

circles, studios, author's creative laboratories, workshops opens up opportunities for toponymic research; research work; initiation of projects, their practical implementation. In this connection, the main stages of conducting toponymic research, collection of toponymic information, research methods are outlined. The main directions of educational and methodical support of toponymic studies of geographical content have been determined: development of methodological recommendations on the basics of toponymy, didactic materials, author's programs, creation of manuals, provision of informational and methodical assistance to teachers, use of group and individual forms of work.

Key words: *топоними, топонімічні дослідження, топоніми (географічні назви), метод топонімічних досліджень, дослідницька діяльність.*

Вступ. Топонімічні дослідження своєю багатогранністю завжди привертала увагу багатьох науковців. Як невіддільна частина навколишнього середовища, топоніми звично входять у нашу підсвідомість, суспільне життя. З географічними назвами ми стикаємося щодня, їх використовуємо у різних сферах діяльності, часто не усвідомлюючи характер їх вживання, походження та розвиток. Виявлення практичної значущості топоніміки значно розширює та активізує пізнавальну, навчальну й наукову діяльність учнівської молоді у сфері географії. Крім того, топонімічна спадщина є важливим чинником становлення національної ідентичності та має вирішальну роль у формуванні топонімічної політики.

Про важливість застосування топоніміки в освітньому процесі, зокрема у курсах географії в основній та старшій школі наголошують у своїх працях українські науковці О. Бабичева, Л. Василюк, Л. Зеленська, М. Янко, Є. Черепанова та ін. Географічне краєзнавство як практичну складову шкільної програми географії визначають В. Яценко, О. Кравчук, Н. Ковчин, В. Булгаков [6] та ін.

Вагомими для розвитку теорії та методики використання топоніміки в сучасній географічній освіті, застосування топонімів як соціокультурної складової змістового наповнення підручників з географії стали праці таких вчених, як В. Корнеєв, В. Куйбіда, Я. Олійник, О. Топузов, Л. Мелько, Л. Паламарчук, Б. Чернов, А. Сиротенко, М. Стельмахович, М. Криловець, А. Топузова [7] та ін.

Актуальність топонімічних досліджень беззаперечна, це перспективний напрям географічної науки, адже топоніми є важливим джерелом історичної географії, вони продукують природну й духовну спадщину, забезпечують збереження культурного різноманіття, що збагачує наше життя, сприяє соціальній злагодженості та розвитку.

Мета статті – обґрунтування значимості, об'єктно-предметного поля, завдань топоніміки та місця топонімічних досліджень у шкільній географічній освіті.

Матеріали та методи. У статті проаналізовано науково-методичну літературу та нормативні документи в галузі шкільної географічної освіти, вітчизняний досвід з проблеми дослідження. Зроблено узагальнення щодо актуальності вивчення

топонімів, місце топонімічних досліджень в сучасній географічній освіті, що мають великий виховний потенціал як джерело пізнання навколишнього середовища та підготовки учнів до активного життя в суспільстві.

Результати. З другої половини ХХ століття спостерігаються активний розвиток досліджень у галузі топоніміки. Зростає увага до антропоніміки, топоніміки та гідроніміки. Значний внесок у розвиток топонімічних напрямів мають праці К. Цілуйка, Л. Гумецької, Ю. Карпенка, в яких висвітлюються теоретико-методологічні аспекти топоніміки. Польськими вченими-мовознавцями З. Штібер, С. Грабець та українським вченим Я. Рудницьким здійснено дослідження топоніміки західних областей України.

Вивчення топоніміки окремих адміністративних одиниць висвітлено в працях К. Цілуйко, К. Галаса, Є. Черняхівської, Ю. Карпенка, Л. Василюк та ін. Окреме місце займають топонімічні дослідження за давніми історичними пам'ятками Л. Гумецької, О. Стрижака, М. Брайчевського та ін. Типологічні класифікації розроблені дослідниками Д. Бучко, О. Купчинський, О. Стрижак, О. Черняхівська, Л. Гумецька, К. Цілуйко, Ю. Карпенко та ін.

Вчені розглядають топоніміку як синтез географії, історії та лінгвістики. З наукової точки зору топоніміка (*від грец. topos «місце» й опота «ім'я», «назва»*) – це галузь знань, що «вивчає географічні назви, їх походження, смислове значення, розвиток, сучасний стан, написання та вимову, а також природні й соціальні умови минулого, за яких ці назви виникли» [9].

У вивченні географічних назв важливе значення має лінгвістичний компонент. Так, лінгвістична географія досліджує топоніми з урахуванням історичного розвитку мови, здійснює етимологічний аналіз, встановлює зв'язок з певними мовами, виявляє мовні та діалектичні ареали тощо. Не менш важливим є історичний компонент, який відображає історію мови, розкриває суспільні основи виникнення назв об'єктів різного історичного походження.

Топоніми є соціальними, адже виникають в процесі освоєння об'єктивних явищ географічного середовища. Зосередившись на соціальних аспектах можна максимально наблизитися

до конкретного об'єкта, виявити зв'язок з просторовою диференціацією території [12].

Географічні назви характеризують відображення географічних та історичних реалій, стосуються географічних об'єктів, вказують на географічні особливості місцевості, тому їх вивчення важливе не тільки для географії, а й історії, етнографії, археології, картографії, зоології, ботаніки, соціології та інших галузей.

У контексті дослідження виокремлюємо основні функції, які здатні виконувати географічні назви.

Номінативна функція. Головне призначення географічних назв – диференціація простору. Відповідно, топоніми покликані позначати географічні об'єкти. З метою розрізнення топонімічних об'єктів почали використовувати власні найменування. Номінують як мікро-, так і макрооб'єкти географічного простору: долини, скелі, гори, поля, ліси, річки, озера, моря, міста, регіони тощо.

Сукупність географічних назв ще називають географічною номенклатурою. Для позначення географічних об'єктів використовують спеціальну термінологію. Варто наголосити на складність проблеми класифікації топонімів, так до теперішнього часу відсутній єдиний підхід до її вирішення. Однак опис та аналіз топонімів неприйнятний без визначеної класифікації, як своєрідної основи дослідження [2]. Загалом виділяють такі основні класи топонімів: *ойконіми* (назви населених місць); *гідроніми* (назви водоймищ); *ороніми* (назви гір); *дрімоніми* (назви лісів); *антропотопоніми* (назви географічних об'єктів, утворені від власного імені людини); *хороніми* (назви територій); *етноніми* (назви етнічних спільнот); *фітотопоніми* (від назв рослин); *зоотопоніми* (від назв тварин); *ерготопоніми* (географічні назви об'єктів отримані у зв'язку з їхнім місцезнаходженням поблизу певного підприємства) [12].

Інформаційна функція. Топоніми можна розглядати як джерело інформації про наше минуле. Адже з давніх-давен люди використовувати географічні назви для позначення поселень, окремих територій, водойм, що було зумовлено практичною потребою. У найменуванні фіксували різну інформацію, яка виявлялася значущою для життєдіяльності людей. Це засвідчує про узагальнення закономірностей маркування простору у топонімічній одиниці. Звичним було позначення простору власним іменем чи прізвиськом (засновника поселення, його власника тощо). Інші назви вказують на специфіку географічного місцезнаходження поселення (ландшафт місцевості, рельєф тощо). Часто топоніми фіксують специфіку флори місцевості: Соснове, Дубина, Хвойне [10]. Про давні промисли наших пращів, характер господарської діяльності повідомляють такі найменування, як Дігтярне, Руда, Гута, Гута Скляна, Рудне [10].

Культурно-історична функція. Завдяки топонімів відкриваються давні культурні взаємини етносів, взаємозв'язок культурно-етнічних утворень. Аналіз чинників надання того чи іншого найменування об'єкту чи території дозволить краще зрозуміти стереотипи культури місцевого населення, усю його різноманітність етнічних взаємозв'язків. *Наприклад*, Шостка – литовського походження, Крелевець – польського походження [13].

Естетична функція. Вивчення топоніму як мовної одиниці має велике значення для лінгвістики, ономастики. А будь-яка мовна одиниця є своєрідним відображенням емоцій людини. Так само і географічні назви містять емоційні, експресивні, виразні відтінки. Наприклад, піднесено емоційне представлення України можливе гідронімами Дніпро, Десна, оронімом Карпати [10] та ін. Кожен із нас дорожить своєю малою батьківщиною, яка також відображена певною географічною назвою. Назва рідного поселення має надзвичайно емоційний вплив на особистість і є наймилішою для кожного.

Зазначимо, що зміни в українському суспільстві, зумовлені активним впливом політичних чинників, актуалізують топонімічний аналіз географічних назв України. Топоніми є своєрідними пам'ятками історії та культури, номінаційно-семантична особливість яких суттєво впливає на склад і зміст географічних назв. Тому потребують захисту й глибокого вивчення [7]. У цьому контексті Лучик В. В. [8] пропонує концепцію відновлення історичних назв і топонімічної номінації, основні принципи якої полягають у наступному:

- топоніми, що виникли природним шляхом є пам'ятками мови й культури, не повинні штучно змінюватися;
- звільнення топонімічної системи від заідеологізованих штучних назв має бути спрямованим на повернення історичних топонімів;
- відновлення топонімічної номінації має базуватися на науково обґрунтованих критеріях, відповідних законодавчих положеннях та послугуватися логікою історичного розвитку суспільства;
- вивчення світового досвіду та впровадження найкращих практик, проведення соціологічних опитувань, роз'яснювальної роботи серед населення;
- впровадження системного підходу у відновленні історичних назв з урахуванням регіональних особливостей.

Відповідно до зазначених принципів автор виділяє низку критеріїв відновлення історичних назв географічних об'єктів, зокрема: природничі (фізико-географічний, рослинний, тваринний), суспільно-політичні (державність, патріотизм, демократизм), історичні (об'єктивність, історична справедливість, значущість), культурні (духовність, матеріальність), етико-естетичні

(моральність, толерантність, милозвучність) та лінгвістичні (етимологічний, грамотність, оригінальність).

Отже, топоніми відображають індивідуалізацію того чи іншого об'єкта у суспільній свідомості. В період суспільних перетворень змінюється і спосіб мислення населення, його відчуття ідентичності у просторі та часі [2]. Сьогодні вкрай важливий процес переорієнтації цінностей, подолання радянського минулого, перекручування правдивої історії, агресивного втручання у топонімію України.

Вищезазначене посилює привабливість топонімічних досліджень, необхідність впровадження дослідницького навчання як інноваційного напрямку в розвитку географічної освіти. Дослідницький підхід спрямований на набуття важливих, на нашу думку, компетентностей, необхідних для розвитку особистості, зокрема: здатності до самостійного навчання, орієнтуватися в інформаційному просторі, уміння бачити, усвідомлювати й вирішувати проблему. Дослідницька діяльність пов'язана з пізнанням нового, розвитком дослідницьких вмінь. Залучення учнів до топонімічного пізнання шляхом топонімічних досліджень ми розглядаємо як складову освітнього процесу, яка безпосередньо впливає на зміст і характер навчання географії, як ефективний засіб творчого розвитку, самореалізації учнів та підвищення їхньої географічної культури.

Аналіз навчальних програм з географії [11] засвідчує впровадження елементів топоніміки в курсах «Природознавство», «Географія рідного краю», «Пізнаємо природу», «Довкілля» (5–6 класи). Під час вивчення курсів «Загальна географія» (6 клас), «Материків та океанів» (7 клас) учні знайомляться з основами топоніміки в розрізі головних тем, передбачених програмою. З метою детальнішого вивчення та засвоєння учнями картографічного матеріалу шкільної програми, розширення їх світогляду, можна запропонувати індивідуальні завдання з топоніміки щодо вивчення усієї сукупності топонімів території країни, регіону або окремих категорій (гідронімів, оронімів, гідрооронімів, екотопонімів, ойконімів, мікротопонімів тощо).

Змістова складова курсу «Україна у світі: природа, населення» (8 клас) уможливує розширення знань з топоніміки через топонімічні дослідження. Пропонуються такі види навчально-пізнавальної діяльності учнів: складання каталогів топонімів регіонів України за різними категоріями; складання характеристик окремих топонімів (їх походження); створення топонімічних словників; класифікація географічних назв України за видами (категоріями), походженням та значенням; картографування топонімічної інформації; аналіз фрагментів наукових, літературних текстів, в

яких міститься топонімічна інформація; вивчення етнічного складу територій на основі етимологічного аналізу географічних назв; топонімічні доповіді, обговорення, дискусії [3]. Географічна інформація, набуття учнями певних навичок та умінь формують основи топонімічних знань.

У курсі «Україна і світове господарство» (9 клас) використання топонімічної інформації дозволяє проводити різноаспектні краєзнавчі розвідки (вплив географічних умов, природного середовища, історії, специфіки матеріальної, духовної культури населення, господарства на утворення та збагачення географічної термінології, з'ясування природних змін в ландшафтах, впливу антропогенної діяльності тощо).

Формування топонімічних знань не повинно обмежуватися навчальною шкільною програмою з географії. Розширює можливості для топонімічних досліджень робота туристсько-краєзнавчих гуртків, студій, авторських творчих лабораторій, майстерень; науково-дослідницька робота; виконання групових та індивідуальних проєктів, практична їх реалізація. Пізнання топонімів, що забезпечує дослідницький метод, можна ефективно впроваджувати в рамках інтегрованих уроків у класах з поглибленим вивченням географії, факультативів, в курсах за вибором профільного навчання.

Педагогічний аспект організації топонімічних досліджень передбачає оволодіння учнями класифікації топонімів, змістом та методами краєзнавчо-топонімічних досліджень, особливостями картографічних досліджень географічної номенклатури (назв), оволодіння процесом топонімічного картографування, навичками роботи з топонімічними джерелами інформації, розвиток самостійної, активної та творчої особистості.

Особливостями методики проведення і виконання досліджень є новизна форми роботи, що мотивує, розвиток інтелектуальних здібностей, дослідницько-пізнавальна та наукова спрямованість учнів, диференціація складності завдань, індивідуальний творчий спосіб виконання та представлення результатів роботи, емоційно-позитивна складова для вивчення географії.

Методологічною основою топонімічних досліджень сьогодні слугують праці М. Паламарчука, О. Топчієва, О. Шаблія, О. Афанасьєва [1; 2], Ю. Агеєва, Л. Зеленської, О. Стрижака, М. Янко [13], Т. Беценко [4] та ін. У процесі дослідження топоніміки застосовується ряд спеціальних методів, зокрема: історико-географічний, порівняльно-географічний, пошуковий, соціогеографічний, статистичний, географічне моделювання, картографічний.

Спробуємо окреслити основні етапи та особливості виконання топонімічних досліджень. У цілому дотримуються такої послідовності:

I етап (підготовчий) – передбачає окреслення цілей та завдань дослідження, ознайомлення із системою методів, особливостями збору топонімічного матеріалу, процедурою дослідження. Визначаються критерії відбору топонімічної інформації, здійснюється класифікація топонімічного матеріалу за категоріями (видами), виділяються підкатегорії за відповідними критеріями, перелік груп топонімів. Варто звертати увагу на діалектні слова. Знання місцевих діалектів полегшує розкриття багатьох географічних назв.

II етап (основний) – аналіз отриманих топонімічних матеріалів. На цьому етапі перевіряється достовірність інформації про об'єкт, який аналізують. Складається база даних. Основними джерелами слугують географічні карти (картосхеми, план території), архівні матеріали, довідкові джерела, документи, довідники, словники, опитування мешканців села (міста) про походження назв.

III етап (заключний) – оформлення та представлення результатів дослідження. Здійснюється систематизація та упорядкування зібраного топонімічного матеріалу, підготовка топонімічної карти досліджуваної території, складання словника топонімів. Результати роботи можуть бути оформлені та представлені у вигляді презентацій, повідомлень, рефератів, створення словників, карт тощо. Також топонімічна інформація буде корисною для розроблення сценаріїв тематичних

екскурсій та проведення туристсько-краєзнавчих заходів.

Висновки. Розуміння освітнього потенціалу географії визначає практичну необхідність топонімічних досліджень з метою вивчення культури географічних найменувань з винятковими особливостями, розкриття культурологічних, краєзнавчих аспектів суспільного життя, що розширюють уявлення учнів про історичний, географічний, політичний територіальний простір. На нашу думку, посилення спрямованості процесу навчання через дослідження залежить від взаємних старань вчителя та учнів, рівня професійної підготовки педагога і передбачає розроблення методичних рекомендацій з основ топоніміки, авторських програм, дидактичних матеріалів, створення посібників, надання інформаційної та методичної допомоги вчителям, використання групових та індивідуальних форм роботи.

Безперечно, топонімічні знання є важливими для широкого кола майбутньої професійної діяльності, це наука для життя, що відзначається практичним спрямуванням. Топонімічні дослідження покликані активізувати власний пізнавальний інтерес до вивчення географії, формувати цілісну картину світобудови, розвивати креативний потенціал особистості, просторове мислення, генерувати нові ідеї, вибудовувати власну модель професійної та громадянської поведінки.

Література:

1. Афанасьєв О.Є. Методика укладання топонімічного банку даних «Топонімія України» та топонімічного районування. *Вісник Дніпропетр. ун-ту. Геологія. Географія*. 2005. Вип. 9. С. 91-96.
2. Афанасьєв О.Є. Географічне дослідження топонімічної системи України: автореф. дис. ... канд. геогр. наук. Київ, 2006. 17 с.
3. Афанасьєв О.Є. Методологічні аспекти застосування основ топоніміки у курсі «Фізична географія України». *Шкільна географічна освіта: проблеми і перспективи*. Зб. наук. праць. К.: ДНВП «Картографія», 2006. Вип. 1. С. 88-94.
4. Беценко Т. П. Вступ до топоніміки: навч. посіб. Суми, 2019. 151 с.
5. Концепція навчання географії України в основній та старшій школі / за заг. ред. О.М. Топузова, О.Ф. Надтоки. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 56 с.
6. Криловець М. Г., Топузова А. В. Топоніми як соціокультурна складова сучасних підручників географії України. URL: https://lib.iitta.gov.ua/716651/1/psp_2017_18_11.pdf
7. Лабінська Г. Російський проімперський слід в українській топоніміці. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. 2015. Вип. 49. С. 180-192.
8. Лучик В. В. Відновлення історичних топонімів як чинник українського державотворення. *Магістеріум. Мовознавчі студії*. 2011. Вип. 43. С. 49-53.
9. Лучик В.В. Топоніміка. Енциклопедія історії України: у 10 т. Київ : Наукова думка, 2013. Т. 10. С. 124
10. Лучик В.В. Етимологічний словник топонімів України / Василь Лучик. [відп. ред. В.Г. Складенко]. Київ: ВЦ «Академія», 2014. 544 с.
11. Освітні програми. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>
12. Топоніміка : навч. посібник / уклад.: Г. Лабінська. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 274 с.
13. Янко М.Т. Топонімічний словник України: словник-довідник / уклад.: М. Т. Янко. Київ: Знання, 1998. 432 с.

References:

1. Afanasiev O.Ie. (2005). *Metodyka ukladannia toponimichnoho banku danykh «Toponimiia Ukrainy» ta toponimichnoho raionuvannia* [The method of compiling the toponymy data bank «Toponymy of Ukraine» and toponymic zoning] *Visnyk Dnipropetr. un-tu. Neolohiia. Neohrafiia*. Vyp. 9. S. 91-96. [in Ukrainian]

2. Afanasiev O.Ie. (2006). Heohrafichne doslidzhennia toponimichnoi systemy Ukrainy [Geographical study of the toponymic system of Ukraine]: avtoref. dys. ... kand. heohr. nauk. Kyiv, 17 s. [in Ukrainian]
 3. Afanasiev O.Ie. (2006). Metodolohichni aspekty zastosuvannia osnov toponimiky u kursi «Fizychna heohrafiia Ukrainy» [Methodological aspects of applying the basics of toponymy in the course «Physical Geography of Ukraine»]. Shkilna heohrafichna osvita: problemy i perspektyvy. Zb. nauk. prats. Kyiv: DNVP «Kartohrafiia», Vyp. 1. S. 88-94. [in Ukrainian]
 4. Betsenko T. P. (2019). Vstup do toponimiky [Introduction to toponymy]: navch. posib. Sumy, 151 s. [in Ukrainian]
 5. Kontseptsiiia navchannia heohrafiï Ukrainy v osnovnii ta starshii shkoli [The concept of teaching the geography of Ukraine in elementary and high school] / za zah. red. O.M. Topuzova, O.F. Nadtoky. Kyiv: TOV «KONVI PRINT», 2018. 56 s. [in Ukrainian]
 6. Krylovets M. H., Topuzova A. V. Toponimy yak sotsiokulturna skladova suchasnykh pidruchnykiv heohrafiï Ukrainy [Toponyms as a sociocultural component of modern Ukrainian geography textbooks]. URL: https://lib.iitta.gov.ua/716651/1/psp_2017_18_11.pdf [in Ukrainian]
 7. Labinska H. (2015). Rosiiskyi proimperskyi slid v ukraïnskii toponimitsi [Russian pro-imperial trace in Ukrainian toponymy]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia heohrafichna. Vyp. 49. S. 180-192. [in Ukrainian]
 8. Luchyk V. V. (2011). Vidnovlennia istorychnykh toponimiv yak chynnyk ukraïnskoho derzhavotvorennia [Restoration of historical toponyms as a factor in Ukrainian state formation]. Mahisterium. Movoznavchi studii. Vyp. 43. S. 49-53. [in Ukrainian]
 9. Luchyk V.V. (2013). Toponimika. Entsyklopediia istorii Ukrainy [Toponymy. Encyclopedia of the history of Ukraine]: u 10 t. Kyiv : Naukova dumka, T. 10. S. 124. [in Ukrainian]
 10. Luchyk V.V. (2014). Etymolohichni slovnyk toponimiv Ukrainy [Etymological dictionary of toponyms of Ukraine] / Vasyl Luchyk. [vidp. red. V.H. Skliarenko]. Kyiv: VTs «Akademiia», 544 s. [in Ukrainian]
 11. Osvitni prohramy [Educational programs]. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programy> [in Ukrainian]
 12. Toponimika [Toponymy] : navch. posibnyk /uklad.: H. Labinska. Lviv : LNU imeni Ivana Franka, 2016. 274 s. [in Ukrainian]
 13. Yanko M.T. (1998). Toponimichnyi slovnyk Ukrainy: slovnyk-dovidnyk / uklad.: M. T. Yanko. Kyiv: Znannia, 432 s. [in Ukrainian]
-

Наукове видання

Природнича освіта та наука

Випуск 2, 2023

Засновано у 2022 році

Засновники:

Рівненський державний гуманітарний університет;
Видавничий дім «Гельветика»

Періодичність видання: 6 разів на рік

Українською та англійською мовами

Коректура • В. О. Бабич
Комп'ютерна верстка • Н. С. Кузнєцова

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 12,56.
Підписано до друку 29.09.2023.
Зам. № 1123/7166. Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.